

Ю.Г.Стежко, канд. пед. наук

Київський національний університет культури і мистецтв

Новоутворення в німецькій лексиці: природа, функціонування та особливості перекладу

В статті здійснюється аналіз природи неологізмів в сучасній німецькій мові як історико-культурного феномену, їх інтеграція у нормативну мову; співставляється функціонування мови й мовлення в контексті перекладацької діяльності.

мовлення, лексика, неологізми, інтерпретація

На тлі бурхливого розвитку міжнародного співробітництва, глобалізаційних процесів істотно зростає роль перекладацької діяльності. Завдяки досконалому володінню іноземними мовами долаються комунікативні перепони між народами, досягається порозуміння націй, забезпечується загальнодоступність надбань світової науки і культури. Простір інтернет-комунікацій істотно розширює можливості вести діалог, дискусію, сприяє обміну ідеями. Наразі перед вищою школою з усією гостротою постає завдання підготовки перекладачів, які б досконало володіли іноземними мовами.

Опанування фахом перекладача передбачає володіння не лише літературною мовою, а й “живим” народним словом, здатність точної передачі значення та значимості кожного слова мовця та його емоційного навантаження. Чільне місце в мовленні посідають неологізми -- новоутворення, котрі формують лексико-семантичне поле мовлення та становлять особливі труднощі, обумовлені словосполучуваністю різних мовних культур. Наразі актуалізуються зіставні дослідження функціонування мовленнєвих конструкцій різних мов в перекладацькій діяльності.

Надзвичайно велике методологічне значення для сучасної лексикології має осмислення здобутків видатних мислителів минулого, зокрема, фундаментальні праці з проблем філософії мовознавства, лінгвістики К.Айдукевича, Ш.Баллі, В.фон Гумбольдта, О.Леонтьєва, М.Мюллера, О.Потебні, Р.Рорті, А.Сеше, Ф.де Соссюра, Г.Фреге, А.Шлейхера, Г.Шпета. В контексті загальних проблем мовознавства дослідженнями в галузі зіставного мовознавства, неологізмів, сучасної лексики німецької мови переймалися вітчизняні та зарубіжні вчені А.Білецький, О.Білоус, Л.Булаховський, С.Бураго, А.Вежбицька, І.Вихованець, Б.Гутман, Л.Дротянко, В.Дубічинський, І.Зимня, М.Кочерган, О.Реформаторський, М.Цюрупа, С.Боманн, П.Гальперін, Д.Герберг, М.Нікітін, О.Огуй, І.Пастух, Є.Рабинович, Є.Розен, А.Янков, R.Große, K.Heller, H.Henne, D.Herberg, L.Mackensen, E.Oksaar, E.Wüster, та інші. На жаль, вітчизняні дослідники проблем лексикології, неології не надто переймаються аналізом такого феномену як лексичні новоутворення в німецькій мові, що суттєво позначається не теоретико-методологічному забезпеченню підготовки перекладачів. Тож, беручи до уваги цей факт, спробуємо, насамперед, окреслити комунікативну роль неологізмів, чинники, які обумовлюють їх утворення та вплив лексичних новоутворень на розвиток німецької мови.

Мова будь-якої нації відбиває історію її культурних зв'язків, релігійні впливи, усі цивілізаційні трансформації, насичуючись щоразу новими лексичними одиницями. Тож для перекладацької діяльності має значення аналіз мови передусім в зрізі синхронії, однак він не уявляється поза діахронією, позаяк, вивчаючи новоутворення,

якими так насичена сучасна німецька мова, не можна скидати з рахунку історію її розвитку. В статейному дослідженні ми будемо дотримуватися найпоширенішої в наукових колах точки зору, що визначальними в мовному розвитку є екстралінгвістичні чинники – зовнішні впливи. “Влияние внешнего мира на формирование и развитие лексики теоретически безгранично, -- пише Є. Розен, -- оно может исходить из любой сферы объективного мира в любое время и в течение любого времени” [8, с. 11]. Дослідити усі детермінанти розвитку мови не уявляється можливим, утім на ключових ми маємо намір зупинитися.

Ретроспективний погляд на становлення мови свідчить, що кожна історична доба чи соціальна трансформація відбивається спершу в мовленнєвих лексичних новоутвореннях, які згодом інтегруються в нормативну мову, яка “...становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування” [1, с.36]. Тож оновлення словникового складу будь-якої мови, як, зокрема, і німецької є неперервним процесом. Зазначене говорить про те, що перекладацька діяльність також становить безперервний процес оволодіння діалектами, лексичними новоутвореннями, які збагачують не лише мовлення, а й мову.

Мова та мовлення нерозривно пов’язані між собою, хоч і визнається, що історично мовлення передувало становленню мови. “Спочатку було слово” -- мовлення як звуки, які згодом відбилися в мові – знаках.

В плані діяльності мови слід враховувати той факт, що нації формувалися на основі різних народностей, за різних культурних умов, за різних мовних впливів тощо. Мовленнєва різнобарвність проглядається не лише в лексиці, семантиці, а й в наголосах та навіть тональностях, які не піддаються вербалізації в перекладі. Тож в контексті перекладацької діяльності у мовленні маємо розрізняти функціонування неологізмів у мовленні та мові.

Мовлення – досвід окремого індивіда, його саморефлексія в конкретно-історичних реаліях суспільного буття. Мова ж – досвід етносу, нації. “Разделяя язык и речь, мы тем самым отделяем: социальное от индивидуального ...” [9, с. 32]. Отже, перекладацька діяльність має спиратися як на знання індивідуальних етно-національних особливостей мовця, так і на знання культурного та історичного досвіду нації.

Стосовно джерел лексичних новоутворень, то варто говорити про внутрішньомовні та зовнішньомовні чинники такі як запозичення, калькування, а також про евідентні (очевидні), та латентні (приховані). Протягом історії свого становлення, німецька мова набула ознак регіоналізації, відбиваючи різноманітні впливи інших культур, мов тощо. Під впливом різних завоювань, торгово-економічних, релігійних та інших впливів виокремлювалися історико-етнографічні регіони (*historisch-ethnographische Gebiete*), які істотно різняться історико-культурними традиціями, психоемоційними характеристиками, особливостями мислення, суспільним способом буття, а, головне, притаманними їм діалектами.

Значною мірою німецькі діалекти завдячують впливові давньоримської культури, запозиченням як безпосереднього калькування латини. За свідченням В.Бетце, близько третини усіх запозичень, котрі, звісно, набули вже статусу нормативної лексики, є запозиченнями з латини. Скажімо, навіть сама назва “Германія” в давньонімецькій мові виникла ще за античних часів під впливом сутичок германців із римлянами. Дослідження свідчать, що етимологія *der Germane* походить від войовничих вигуків воїнів і своїми коренями сягає в латинь. Так само маємо кальку з латинської мови таких слів як *die Natur, die Lektion, die Schule* та інші. Однак переважна

більшість запозичень з латини, котрі увійшли в давньонімецьку мову – мову давно минулих поколінь, осучаснилися, трансформувалися в нормативну лексику, а решта набула статусу архаїзмів і вийшла зі вжитку. Наприклад, “*Staronемецкое dritteil* “треть” в современном немецком языке превратилось в *Drittel*... хотя понятие осталось тем же” [9, с. 108]. Така діалектика будь-якої мови.

В діалектах дивним чином виявляється єдність сталого, незмінного, з одного боку, та швидкоплинного, мінливого – з іншого. Утім домінуючою стороною такої біфуркації усе ж є властивість до збереження мовленнєвих особливостей. Покоління змінюються, але лінгвістичні особливості, переважно, зберігаються. До сьогодні кожний регіон Німеччини характеризується специфічним лінгвістичним середовищем, мовленнєвою культурою. Скажімо, берлінський діалект істотно відрізняється від мюнхенського та бременського, а “баварський селянин мало розуміє макленбурзького або бранденбурзький швабського”. І в наш час діалекти німецької мови різняться між собою більше, ніж деякі окремі мови”, пише М.Кочерган [5, с. 52].

В різних регіонах Німеччини мовлення відрізняється навіть самим способом побудови речення. Скажімо, представник берлінського регіону скаже “*Ich geh zu nach Schule*”, а бременець скаже “*Ich gehe mal eben bei zu*”.

Однак при різючих відмінностях діалектів вони не становлять таких труднощів в перекладацькій діяльності як сучасні неологізми, позаяк діалекти характеризуються усталеністю лексики, яка увійшла у загальний вжиток, в той час як лексика неологізмів вкрай динамічна та надто чутлива до будь-яких соціокультурних трансформацій. Способи утворення нових слів та їх функціонування відбивають різні епохи, духовний досвід нації, становлять культуроспецифічну лексику.

Таким чином, мова не є незмінною реальністю, вона постійно змінюється, відбиваючи усі сфери людського буття. Ще В.фон Гумбольдт застерігав: “Никоим образом нельзя рассматривать словарный запас языка как готовую, застывшую массу. Не говоря уже о постоянном процессе образования новых слов и словоформ, словарный запас, пока язык живет в речи народа, представляет собой развивающийся и вновь воспроизводящийся продукт словообразовательной потенции...” [3, с. 112]. Утім наповнення вокабуляру відбувається не лише за рахунок різного роду запозичень, а й, головню, за рахунок внутрішніх ресурсів мовної системи -- словотворчих процесів та переосмислення уже існуючих значень (вторинної номінації).

Особливо інтенсивно лексичні новації поширилися останнім часом з розвитком засобів комунікації. Швидкоплинність соціальних, культурних, наукових, політичних трансформації сьогодення дають нам нові факти, які змушують щоразу звертатися до теми природи лексичних новоутворень, їх функціонування та інтеграції в нормативну мову, без чого говорити про фаховий переклад говорити не доводиться. Рівень оволодіння мовленнєвим вокабуляром мовця є незаперечним свідченням успадкування усіх здобутків національної культури мовця.

Тож звернімо увагу на походження та функціонально-семантичне поле сучасних неологізмів, наскільки лексичні новоутворення однієї мови мають відповідників в системі іншої мови. Задля цього окреслимо, насамперед, коло визначень неологізмів, чинників та джерел наповнення сучасної лексики німецької мови.

Відомі різні підходи до класифікації лексичних новоутворень. Ці відмінності обумовлені, передусім, розбіжностями стосовно самого визначення поняття “неологізм” (*Neuwörter* -- нім.). Наведемо декотрі із них, як на нас, найбільш визнані. Лінгвістичний енциклопедичний словник визначає неологізми як “новое слово, языковое новшество (оборот речи), грамматическая особенность, появляющаяся в языке”. В сучасній науковій літературі зустрічаємо і інші визначення. Утім кожне з відомих на сьогодні визначень в суттєвому співпадають, лише акцентують увагу на

різних способах функціонування, ролі в мовленні та входження в обіг нормативної мови. Тож надалі будемо вважати, що неологізм це -- новостворений термін, індивідуально-авторські новації, слово або фраза, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками, що перебувають в мовленнєвому обігу загального вжитку однак ще не включені до літературної, нормативної мови.

Загалом термін “неологізм” вживається як синонім “інновації”. Зрештою, в контексті нашого статейного дослідження не розбіжності в дефініціях поняття “неологізм” є визначальними. На наш погляд, в контексті перекладацької діяльності варто говорити про весь спектр лексичних новацій, мовленнєвих відмінностей, котрі склалися та функціонують в історичному та географічному зрізах. Досліджуючи процес неологізації мовлення, цілком виправданим буде віднести до неологізмів лексико-семантичні новоутворення -- слова, словосполучення, фразеологізми, сленгізми, жаргонізми, котрими насичене просторіччя певних соціальних груп, авторські новації (оказіоналізми) тощо, які вживає мовець поза нормативною мовою незалежно від природи їх походження та часу функціонування. Утім кожне “нове” слово має статус неологізму доти, доки не інтегрується у загальновизнану узвичаєну мову.

Мовленнєві новоутворення, які виникають в той чи інший час, інколи називають словами-одноденками чи словами без майбутнього. Утім, важко з цим погодитися, позаяк значна їх частина, зрештою, інтегрується у нормативну мову.

Якщо в минулому на німецькій мові позначався вплив латини, релігії, то сьогодення словотворення позначається істотним впливом англо-американських мови, культури. За свідченням І.Пастух, сімдесят відсотків запозичень німецької мови становлять англіцизми. В сучасних умовах глобалізації та комунікації англійська набула статусу мови міжнародного спілкування, тож закономірно, що її вплив є надзвичайно великим. Йдеться як про безпосереднє запозичення, так і про морфологічну асиміляцію. Англо-американський вплив позначився настільки, що англійські слова навіть стали витіснити з обігу німецької мови слова, запозичені із сусідського французького. Наприклад, вживається *Style* замість *Stil*, *Set* замість *Ensemble*. Але то не є свідченням переваги, скажімо, англійської мови, культури над німецькою чи будь-якою іншою. Відбувається закономірний процес збагачення лексики новими значеннями, інтеграції неологізмів у мову. “Англо-американізми, розвиваючи лексичний фонд німецької мови, переплітаються із внутрішніми особливостями словникового складу і піддаються морфологічній асиміляції у мові, тобто іноземне слово підлаштовується під правила німецького правопису” [7, с. 78]. А саме іменникам присвоюється рід, вони пишуться з великої літери. Наприклад, *die Floppy*, *das Trاسب*, *der Soundtempel*.

Буквальний переклад англо-американських виразів часто призводить до семантичного зрушення значень лексичних одиниць, наприклад: *nicht wirklich* вживається замість німецького *eigentlich nicht*, або *einmal mehr* замість *noch einmal* і т.д.

Як правило, неологізми відбивають характеристики певних вікових груп, особливості їх психології та поведінки. Активним соціальним прошарком, найбільш схильним до споживання американської культури, є молодь. В колі молоді вживання англіцизмів навіть вважається ознакою елітарності, сучасності. Дослідники вбачають в англіцизмах не лише об'єктивну необхідність, а й відтворення суб'єктивного ставлення особистості до соціокультурної дійсності. Англіцизми несуть в собі не стільки змістовне навантаження, скільки оціночне та психоемоційне. Наприклад, сленгізми: *der Schlappe*, *die Schickse*, *das Geschreibsel* в неявному вигляді відображають ставлення носія мови до предмету.

Серед сленгізмів істотний відсоток займають так звані “модні прикметники”. Зокрема, І.Пастух наводить такі з них, котрі виражають почуття захоплення, задоволення тощо: famos, kolossal, super, grell, krass, allerliebst, fett.

Окремим рядком варто відзначити неологізми, породжені молодіжною музичною модою, модою одягу, рекламою -- свого роду відображенням епохи, словами-свідками (les mots-temoins) -- на кшталт утворень від джазового ритму der Beat: Beatkonzert, Beat-Gruppe, Beat-Mode, Musik-box, Fisch-Bar, Einbaumöbel Raumsparbett і т.д. У молодіжному середовищі в обігу зустрічається прикметник beatig та діеприкметник angeboten (die immer leicht angeboten), або ж Glenchek, Blouson, Jeans тощо. Зазначене накладає на перекладача додаткові вимоги щодо знання молодіжної культури, останньої моди. Для вірної та точної передачі думки мовника аудитор має не тільки знайти у мові перекладу найбільш підхожі слова, що у випадку вживання сленгізмів вкрай складно, але й надати їм оригінального оціночного та психоемоційного забарвлення, передати застосовану мовцем логічну форму. Погодьмося, що “кожне слово має своє значення, невміння вибрати потрібне слово – це те саме, що замість гостро заструганого олівця на уроці малювання користуватися цвяхом” [1, с. 37].

Окрім того аудитор має враховувати той факт, що для вираження своєї думки мовець може вживати ті чи інші неологізми, може ненавмисно або ж, навпаки, свідомо, демонстративно порушувати мовні норми, висловлюючись іронічно, саркастично надавати словам незвичного значення. Мусимо враховувати, що “язык представляет нам не сами предметы, а всегда лишь понятия о них, самодеятельно образованные духом в процессе языкотворчества...” [3, с. 103]. У більшості випадків до цього ще й додаються стилістичні чинники, (способи організації лексичних елементів в смислову та композиційну форму), які не можна не враховувати. Мовець може використовувати модні мовленнєві штампи, не завжди коректно, навіть фривольно, до вульгаризації, застосовувати слова, вирази, відомі в просторіччі, але не відображені в нормативній мові. Такі некоректні вирази Л.Маккензен називає “покровителями умственной лени”. Наприклад, в німецькій мові некоректним є вираз Mehr ist nicht drin, коректним -- Mehr kann mann nicht herausholen; Das ist alles, was sich damit anfangen läßt. Отже, мовлення є суб’єктивним як за змістом, так і за формою утворення.

За образом порівнянням з шаховою грою, яке так влучно застосовує Ф. де Соссюр для ілюстрації своїх положень, мову становлять шахові фігури та загальноприйняті правила гри, а мовлення -- це їх виконання -- конкретне розігрування партії гравцем. Ця образність яскраво ілюструє усю складність завдання перекладу мовлення.

Істотний внесок у формування новоутворень, так званих авторських індивідуально-стилістичних неологізмів, належить письменникам, поетам, журналістам та іншим представникам засобів масової інформації, які створюються для надання образності художньому тексту. У вітчизняній літературі з мовознавства вони здобули назву okazionalizmів (від лат. Occasionalis), що означає “випадковий” або вживаний незвично. Ілюстрацією можуть бути відомі в наукових колах приклади виникнення англійських слів consolidate, disregard, sensuous, які своїм походженням завдячують Спенсеру, Мору, Мільтону, чи слова emancipate, eradicate, exist, extinguish, автором яких є Сідней. Швабс збагатив німецьку мову виразами, котрі увійшли у широкий обіг, на кшталт “Dasst deine Achillesferse”, “Pyrrussieg”. В німецькій літературі відомі поетичні образи Гейне: “Du bist wie eine Blume”, “So schon, So rein, so hold”. У Гьольдерліна знаходимо такі строчки: “Trennen wollten wir uns, wähten es gut und klug. Da wirs taten, warum schreckt uns wie Mord die Tat”. Г.Гегелю ми завдячуємо терміном “das Selbst”(самість) – похідним від займенника “selbst”. Утворення цього типу

спочатку функціонують лише в певному авторському контексті, а вже з часом стають надбанням вільного вжитку. Однак не усі з них легімітизуються в нормативній мові, багато з таких авторських неологізмів (оказіоналізмів) так і залишаються в сфері авторського вжитку. Скажімо, Дікенсове утворення -- *rickwickian* так і залишилося авторським неологізмом, а *quixotic* набуло статусу літературного слова. Авторські неологізми становлять специфіку суб'єктивного відображення дійсності. Тож перекладач має розумітися на літературних, публіцистичних новоутвореннях -- оказіоналізмах. “Увидеть и понять автора произведения – значит увидеть понять другое, чужое сознания и его мир, то есть другой субъект (“Du”)” [2, с. 338].

Істотне поповнення вокабуляра з літературної тематики становлять біблійні теми чи вирази з античної міфології, котрі досить поширені в художній літературній творчості. Наприклад, вирази “*Aller guten Dinge sind drei*” – Бог трійцю любить, *Achillesferse*, “*das ist deine Achillesferse*” – це твоя ахіллесова п'ята, або ж *Damoklesschwert* – дамоклів меч, *Sisyp-husarbeit* – сізіфова праця і т.д. Авторські неологізми є відображенням творчого процесу мислення, застосованої митцем образності, отже вербалізувати її в лексиці іншої мови надто складно. Неологізми такого походження можуть збити з пантелику навіть досвідченого перекладача не то що студента.

Доволі масивний прошарок новоутворень, покликаних до життя інформаційно-комунікативними комп'ютерними технологіями, *internet* мережею. Це слова іншомовного походження, в більшості англomовного: *Computer*, *Prisma*, *Teenager*, *Login*, лексичні одиниці, що безпосередньо пов'язані із комп'ютеризацією: *BASIC*, *Fortran*, *liveware*, *computerman*, *computerize* та безліч інших.

І, зрештою, не можемо оминати увагою обсяг новоутворень, які увійшли в мовленнєву практику, а потім й в мову як скорочення на кшталт *Zoo* замість *Zoologischen (Garten)*, *Auto* замість *das Automobil*, *Labor* – *Laboratorium* і т.д. До речі, сам термін “*Internet*” утворився як скорочене поєднання *International* та *Net*, так само як, скажімо, *motel* – це поєднання *motor* та *hotel*, (*Motorahuerhotel* – нім.). Досить поширені лексичні новоутворення на основі поєднання початкового та кінцевого складів двох або декількох слів. *Autobus* від повного *Automobilomnibus*.

Можна було б говорити і про жаргонізми, котрими так насичене просторіччя певних соціальних груп, утворених, здебільшого, на професійній основі. Однак і вже наведеного матеріалу достатньо для певних узагальнень щодо теоретико-філософського аналізу змісту перекладацької діяльності.

Оволодіння мовно-мовленнєвою майстерністю перекладача -- це здатність до висловлювання думки мовця завдяки бездоганному володінню усім спектром засобів вербалізованої та невербалізованої репрезентації “мысли о мыслях, переживания переживаний, слова о словах...”. [2, с. 337]. Це орієнтує перекладача, з одного боку, на семантичну точність перекладу настільки, наскільки це передає суб'єктивне відображення мовлянином дійсності, його думку та не спотворює зміст інформації, а з іншого -- на комунікативну наближеність до емоційного наповнення митцем -- автором неологізму -- в загальному контексті його повідомлення. Наразі переклад становить свого роду рефлексію аудитора стосовно мовленнєвої ситуації мовця.

Однак постає питання, наскільки рефлексія аудитора досягає мети якомога точніше передати думку мовця, адже “кожна мова складає свій понятійний світ, який слугує немовби посередником між дійсністю і людиною” [6, с. 171]. В різних мовах дійсність відбивається різним чином в мовленнєвій культурі.

В мові поняття репрезентують такі характеристики об'єкта, які піддаються формалізації. Мовлення ж більш багатогранне, ніж мова як певна система знаків. Тож говорити про формальний підхід до мовлення не доводиться, як і сподіватися на

адекватну вербалізацію творчого процесу взаємодії мовця з предметом мовного виразу. Іноді смислове навантаження криється не в словах, а в міміці, жестах, інтонаціях.

Більш за те, в молодіжному середовищі спостерігається прагнення до мовленнєвого нонконформізму стосовно нормативної лексики до наслідування мовній моді, демонстративній недбалості, нарочитій зневажливості до нормативної мови тощо. В контексті перекладацької діяльності це означає, що мовлення проявляється не лише в вербалізованих формах, а й в тих, що не піддаються вербалізації. Мовлення супроводжується елементами, які не вдається формалізувати, виразити словами. Мовець, вибудовуючи речення, керується намаганням щось стверджувати чи заперечувати, оформляючи мовлення певними жестами, інтонаціями, тембром тощо. Інтонаційне забарвлення як форма пов'язане зі змістом, з тим, що мовець прагне чи повідомити, чи запитати, чи вигукнути. Зміст сказаного мовцем може більшою мірою визначатися саркастичністю, іронічністю, образністю, ніж прямою предикацією. Тож “навіть раціонально осмислений зміст тексту неможливо піддати вербалізації, особливо ж коли треба передати деякі почуття, емоції, настрої, афективні стани тощо”. [4, с. 30]. Зазначене накладає додаткові вимоги щодо здатності перекладача інтерпретувати мовленнєвий матеріал мовця.

Мовлення здійснює дві ключові функції: інформативну (передачу думок) та емоційну (передачу почуттів). Саме остання і становить значну складність для перекладу, позаяк різні мови дають різні можливості для вираження емоцій, почуттів. “Оскільки етнонаціональна картина світу визначає мовну картину світу будь-якої нації, тому важливим є пам'ятати, що мова відображає національні особливості народу-носія цієї мови, його дух і ментальність, яка не завжди зрозуміла і близька носіям інших мов і культур” [10, с. 71]. Йдеться про те, що кожна нація бачить світ по-своєму, тому й досягнення його змістовної тотожності в різних мовах є неможливим, утім намагання наближення перекладу до оригінального змісту є неодмінною умовою лексичної компетентності перекладача, його сумлінності в ставленні до інтерпретації сказаного мовлянином – суб'єктом іншомовного культурного середовища.

Особливо виразно відмінності в відтворенні психоемоційного стану проявляються в слов'янських та англосаксонських мовах. Порівняння можливостей вираження емоційного стану української та англосаксонських мов щодо вираження емоційного стану є не на користь останніх. Л.Дротянко ілюструє багатство української мови на ключових словах, які, на її думку, є показником мовленнєвих відмінностей, зокрема, вона наводить широкий спектр слів “душа”, “доля”, “на душі”, “в душі”, “душа в душу”, “вилити душу”, “відкрити душу”, “душа нарозпашку”, “розмовляти по душам” тощо [4, с. 28]. На наш погляд, ця відмінність закономірно обумовлена єдністю мислення та мовлення, самим способом осягнення дійсності, притаманного, скажімо, північноєвропейським народам та південним -- слов'янським. Для перших характерним є раціоналістичне осягнення дійсності, схильність до формально-логічного мислення, в той час як слов'янські народи відзначаються кордоцентризмом, виявляють схильність до ірраціоналізму, позалогічних форм осягнення дійсності, до багатства емоційно чуттєвого мовленнєвого виразу світосприйняття, звідси і багатство насиченості мовлення лексичними одиницями для виразу почуттів, психоемоційного стану. Тож цілком закономірно, що одна мова неспроможна відтворити культуроспецифічність іншої мови, а отже, навіть раціонально осмислену інформацію мовця не уявляється за можливе повною мірою відтворити в іншомовній вербалізованій формі. Як зазначають М.Цюрупа та Н.Громова, “погляди на один і той самий об'єкт представниками різних культур і мов не доповнюють і не перекривають один одного у побудові єдиної, універсальної картини, а створюють множину різних картин світу, які через культурні розбіжності можуть не лише не збігатися, а й суперечити одна одній” [10, с. 67-68].

Визначитися у цій множині картин світу означає проникнути в духовний світ мовлянина, його мовну культуру, національну ментальність. Перекладачу, інтерпретуючи вербалізовану думку мовця, недостатньо знатися на сучасних неологізмах, мати достатній вокабуляр, знати застосовані логічні форми, а треба й розуміти спосіб репрезентації дійсності в іншомовній світоглядній та мовленнєвій культурі.

В проекції на німецьку мову культуроспецифічність проявляється в надзвичайно розвиненій синоніміці, тож віднайти відповідний іншомовний еквівалент, передати емоційне забарвлення, не спотворивши думку мовця, доволі складно. Яскравим прикладом є синоніміка дії “руху” в німецькій мові. Л.Маккензен наводить такі слова як *eile, schlendere, laufe, bummle, pilgere, marschiere, schweife, stapfe, spaziere, trotte, wandele, ziene, tapere, schreite i*, зрештою, *gehe*. Відтворити усе синонімічне багатство не лише значень, а відтінків кожного з наведених слів в іншій лексичній культурі не завжди є можливим, головню, з причини наявності культроспецифічних слів, тонкощів, які не передаються змістовно й значимо в іншій мові. “Таким образом, для определения значимости слова недостаточно констатировать, что оно может быть сопоставлено с тем или иным понятием, то есть что оно имеет то или иное значение; его надо, кроме того, сравнить с подобными ему значимостями, то есть с другими словами, которые можно ему противопоставить. Его содержание определяется как следует лишь при поддержке того, что существует вне его. Входя в состав системы, слово облечено не только значением, но еще главным образом значимостью, а это нечто совсем другое” [9, с.148].

Синоніміка мовлення розрахована на слухове сприйняття, супроводжується відповідною інтонацією, визначається індивідуальним виконанням, індивідуальним відбором лексичних одиниць, а, головню, контекстом. Синонімічне багатство дає змогу кожному мовцеві добирати саме ті засоби, за допомогою яких він найліпшим чином висловлює свої думки і почуття. Священик використовує іншу лексику, в іншій тональності, ніж суддя чи лікар, навіть говорячи про одне й те ж. Тож синонімічна інтерпретація в перекладі набуває свого роду інтерсуб’єктивності як конвенції мовлянина, аудитора та реципієнта.

Наразі перекладачу із синонімічного ряду однієї мови треба вибрати те, що найбільш точно відповідає змісту, значенню та контексту мовлення в іншій мові. Важко не погодитися із запереченням Ж.Деррідою того, що слова мають своє власне значення, з його твердженням, що значення слова завжди “відкладене” до того часу, коли ми не дійдемо до наступного слова. Тільки ланцюжок слів, тільки в контексті ми маємо значення слова, розуміємо думку мовця, його ставлення до дійсності. Отже, переклад залежить від контексту, котрий визначить мовець, застосованої ним логічної форми, психоемоційного та оціночного навантаження. В цьому плані переклад письма має істотну перевагу порівняно з мовленням, позаяк письмо непідвладне часові, тоді як мовлення, образно кажучи, звірюється в момент виголошення. Тож окрім володіння достатнім вокабуляром, здатністю інтерпретувати мовця, аудитор має володіти ще й неабиякою слуховою пам’яттю.

Не можемо оминати увагою ще одну особливість перекладу мовленнєвого повідомлення. Кожне речення мовця є мінімальною одиницею слухового сприйняття аудитором не лише змісту повідомлення, а й його емоційного забарвлення, в межах якого перекладач має визначитися щодо вибору відповідного слова із синонімічного ряду допустимих за змістом та значенням слів іншої мови. Нам імпонує позиція С.Бураго, який обстоює точку зору, що зміст слова, мовлення має сприйматися не лише розсудком а й почуттями. “Те, що говориться, і те, як говориться, одночасно апелює до розсудку й чуттєвості ...” [4, с. 29]. Наразі варіативність перекладу пов’язана із

існуванням у мові не одного, а кількох однозначних або синонімічних елементів. Яскравим прикладом є аналіз слова “свобода” та його аналогів в польській, англійській, латинській мовах, наведений Л.Дротянко. Англійське *freedom*, латинське *libertas*, польське “*wolnosc*” та українське “свобода” відображають різні явища в культурах відповідних народів. Кожне з цих слів, котрі на перший погляд видаються тотожними, відображають пануючі у суспільстві цінності, соціокультурні чинники тощо. Зокрема, *freedom* набуває різного значення в залежності від контексту його застосування, сполучення з іншими словами і на відміну від слова *libertas* в певних випадках може набувати навіть негативного значення. “Свобода” в російській та й українській мовах на відміну від *libertas* та *freedom* “передбачає почуття щастя, викликане відсутністю якогось утиску (наприклад: “дихати вільно” або “дихати свободно”)). Російський вираз “полная свобода” англійською мовою “full freedom” звучало б недоречно. В “свободі” відчувається широкий безкрайній простір, в якому легко і вільно дихається, пише Л.Дротянко [4, с. 112-115]. Такого відчуття англійське “freedom” як і “libertas” уже передати не можуть. Так само як в польській мові слово “wolnosc” пов’язується передусім з національною незалежністю або ж характеристикою особистісної незалежності у випадках, коли йдеться про питання “життя і смерті”. Так склалося в процесі історичної боротьби за незалежність. Отож близьким до слова “свобода” в польській мові є слово “swoboda”. Або ж, наприклад, німецькі слова “anführen” та “bemögen”, здавалося б, є змістовно тотожними, утім перше є літературним, вживається в благопристойному сенсі, в той час як інше становить жаргонізм, може набувати непристойного забарвлення.

Мовлення несе в собі відбиток індивідуальних психоемоційних інтелектуальних характеристик мовника, воно розгортається послідовністю слів, речень в часі, не має такої жорсткої структурно-семантичної обумовленості, такої як мова, а отже є суб’єктивним за виконанням щодо добору мовних одиниць тих чи інших новоутворень та навіть особливостей в артикуляційній чіткості, темпу, акценту.

Проте усю цю багатогранність мовлення має відтворити в іншій лексиці перекладач. Тож для повноти передачі думки мовця перекладач звертається до творчої інтерпретації. Наразі уникнути суб’єктивності в трансляції змісту сказаного не є можливим. При цьому неминуче втрачається безліч нюансів, якими насичене мовлення як на етапі адаптації до мови перекладу, так і на етапі творчості аудитор, позаяк можливою є відмінність думки мовця та аудитор. Досить часто перекладач привносить у сказане мовцем іншу тональність, власне емоційне забарвлення, що істотно може спотворити зміст почутого.

Підвищеної уваги потребує переклад неологізмів, позаяк вони, на відміну від унормованої мови, далеко не завжди вживаються в однаковому сенсі. Тож в перекладацькій діяльності неприпустимо формально зосереджуватися лише на слові безвідносно до реконструкції всього комплексу чинників -- вербалізованого й невербалізованого в промові. Стосовно неологізмів можна сказати словами Ф.де Соссюра. “Если бы слова служили для выражения заранее данных понятий,-- пишет він, -- то каждое из них находило бы точные смысловые соответствия в любом языке; но в действительности это не так” [9, с.149].

Слова мовця та аудитор репрезентують різні психолінгвістичні риси, різні мовно-комунікативні культури, тож можуть не співпадати в значенні, позаяк відбивають в мовленні національну ментальність, особливості способу осягнення дійсності та індивідуальні характеристики кожного з них. особливості фонетичної структури, логічних форм, які використовує мовець.

Щоб достеменно перекласти те, про що говорить мовець, аудитор, окрім розуміння слова, має брати до уваги внутрішню форму слова (О.Потебня) як зв’язок

мислення й мовлення. “Внутрішня форма слова є відношенням думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка”. Через виділення внутрішньої форми слова О.Потебня пояснював, чому в одній і тій же мові може бути кілька слів для позначення одного й того ж предмета і, навпаки, одним словом можна позначати різні предмети. Отже, він показував, що словотворення – не суб’єктивний продукт людського мислення, а об’єктивний процес відображення та відтворення світу в процесі суспільної діяльності людей” [4, с.15]. Форма слова є явищем, за яким перекладач має бачити сутність -- предикацію -- якомога ближче до думки мовця. Наразі “вивчити іноземну мову і розуміти її – ці формальні навички – означають не що інше, як дозволити сказаному цією мовою сказати собі те, що воно говорить. Ми розуміємо сказане – це значить: воно претендує на нас самих” [4, с. 123].

Мова та мовлення є феноменами соціальними, хоч і функціонують вони в різних вимірах. Для перекладацької діяльності мають значення їх істотні відмінності. Мовлення – феномен індивідуального способу суспільного буття суб’єкта як засвоєння ним соціокультурних реалій, їх відбиттям в ціннісних орієнтаціях, світогляді. Кожне слово обтяжене думкою, оціночним ставленням до дійсності. Відтак, переклад, як інтерпретація в її широкому розумінні, становить свого роду рефлексію, коли “рождается мысль о чужих мыслях, волеизъявлениях, манифестациях...” (М.Бахтін). Тож перекладацька діяльність передбачає глибоке розуміння національної культури мовника, його соціального статусу та світоглядних орієнтацій, без чого відповідна інтерпретація різноманітних новоутворень є неможливою. Більш того, сьогодні від перекладача вимагається знання соціально-політичної ситуації в країні мовця, а, можливо, і його ідеологічної та політичної приналежності, щоб уникати застосування небажаних лексичних одиниць, які б викликали небажані асоціації у реципієнта. Скажімо, в сучасній німецькій лексиці спостерігається намагання відмежуватися від неологізмів та мовних конструкцій, пов’язаних із соціалістичним минулим Німеччини, так само як не в попиті слова-символи радянської доби в Україні.

Висновки. Ключем до логіко-філософського аналізу мови й мовлення, їх природи та співвідношення має стати бачення лексичних новоутворень в системі мова--мовлення як збудника флуктуації -- випадкового втручання в становлення закономірностей та розвитку мови. Неологізми становлять ті випадковості, котрі обумовлюють збагачення мови – відмирання старого та народження нових лексичних одиниць нормативної мови. В зрізі синхронії це свідчить про те, що лінгвістика стикається як із окремими проявами випадковості -- застосування слів в просторіччі, так і із закономірностями їх входження в літературний обіг.

Складність перекладу неологізмів криється в тому, що неологізми є похідними від багатьох чинників, динамічні, змінюються і, як правило, становлять надбання лише мовлянина або певної соціальної групи, і лише з часом деякі з них можуть увійти в обіг загальноновживаної літературної мови, втрачаючи статус неологізмів, а отже набувають предикативності, доступної для формалізації перекладу.

Мовлення як психічний феномен обумовлене як індивідуальними внутрішніми, так і зовнішніми чинниками суспільного буття. Неологізми мають соціокультурну природу, їх виникнення є закономірним процесом суб’єктивного відображення дійсності в процесі суспільного буття. Тож перекладачу належить охопити психолінгвістичні особливості репрезентації мовцем дійсності, насиченість мовлення новоутвореннями, “внутрішню форму” слова.

Перекладацька діяльність – це поліфункціональний процес, здійснення комунікації між мовцем, як джерелом мови оригіналу, та перекладачем, з одного боку, та між перекладачем і реципієнтом -- споживачем мови перекладу – з іншого. Фаховість перекладача, його лексична компетентність визначається не лише знанням

нормативної мови, а й володінням просторіччям, побутовою мовою мовлянина, знанням можливих значень слова в різних контекстах та емоційного забарвлення, здатністю передбачати можливе психоемоційне сприйняття слова перекладу, а то й можливі асоціації, які воно викличе у реципієнта. Треба тримати в полі зору, окрім значення слова, ще й його значимість. Перекладацька діяльність становить єдність раціонального та психоемоційного проникнення в сутність сказаного, а зміст перекладу набуває характеру інтерпретації, за якої предикативність набуває ситуативної форми консенсусу мовлянина та аудиторів. Лексичний зміст слова означає не лише закріплене в свідомості його співвіднесення з певним явищем дійсності (інформація, яку воно несе), а й узгодження з іншими елементами, передусім національно-культурними особливостями мови чи діалекту мовця.

Список літератури

1. Барановська Л. До теоретичних засад формування культури мовлення // Педагогіка і психологія, №3. – 1997. – С.33-37.
2. Бахтин М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Хрестоматия по философии. – М.: Проспект, 1998. – 576с.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс. -- 1984 -- 397с.
4. Дротянко Л. Філософські проблеми мовознавства. – К.: Навчальна книга, 2002. – 128 с.
5. Кочерган М. Вступ до мовознавства. – К.: "Академія", 2002. -- 368с.
6. Кошланский Г. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. – М.: Наука, 1975. – 232с.
7. Пастух І. Німецький сленг: інтегративні особливості неологізмів сьогодення // Мовознавство, №4. -- 2010. -- С.76-79.
8. Розен Е. Лексика немецкого языка сегодня М.: Высш.школа, 1976. – 128с.
9. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. -- М.: Прогресс. – 1977. -- 695с.
10. Цюрупа М., Громова Н. Мовна картина світу як специфічне відбиття світоглядної ментальності особистості // Мультиверсум. Філософський альманах. -- Вип.4. – К., 2011. -- С.63-73.

Одержано 23.12.11